

ԱՆԵԼ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ ԵՒ ՎԻՊԱԳԻՐԸ

«Արդեօք բանաստեղծութիւն կը կարդա՞ն տակաւին, հիմա բանաստեղծներու եւ ասպետներու դարը չէ»: Այսպիսի կարծիքներ կը փոխանակէինք քանի մը շաբաթ առաջ երիտասարդ գրողներու հետ. այդ մասին գոնէ Հայաստանի մէջ չենք կրնար խօսիլ, ուր հրատարակուած գիրքը կը յափշտակուի, սակայն ներքինի է երբ գրուցակիցդ ալ գացած է սփիւռքի յուսահատեցուցիչ ու թմրեցուցիչ միջավայրէն: Եւ ահա Գրողներու Միութեան փոխ նախագահը ինքնավստահ կը պատասխանէ. «Եւ բանաստեղծներու, եւ ասպետներու դարը է, անոնք միշտ իրենց նամբան կը գտնեն»:

Սփիւռքի այդ ասպետներէն մին է մեր այսօրուան յորելիարը, Տօֆ. Կարօ Կարապետեանը, Անել բանաստեղծը, եւ միթէ ասպետական չէ ըլլալ մասնագէտ սրտարան, բերել մասնակցութիւն բժշկական կարելու գիտելու մէջ, եւ յոգնած գիշերապահութենէ մը ետք, կամ կոտորած սիրտով տուն դառնալէ ետք, որ կարծեմ յաճախ կը պատահի բժիշկներու կեանքին մէջ, բանաստեղծութիւն գրել: Վերջին տասնամեակներուն, ԱՆԵԼԵԱՆ սերունդի բանաստեղծներուն, տարբերութիւնը հայրենիքի եւ սփիւռքի այն է որ հայրենիքի մէջ մասնագիտութիւն կարելի էր սեպել գրելը, իսկ սփիւռքի մէջ կրնաս երեք անկապ աշխատանք ունենալ եւ ժամանակ գտնել գրելու:

Սակայն այսօր խօսելով Անելին մասին, պէտք է ըսել որ ան չէր կրնար մասնագիտութեամբ միայն սրտարան ըլլալ, եւ կարդացած էի անոր բանաստեղծութիւնները, եւ քանի որ բանաստեղծութեան չափ կարելու է ինծի համար գրողին կեանքը, որքան ալ ան արտացոլուած է այդ ֆերթութեան մէջ, կարելի է ըսել րախտով քանի մը օր առաջ երբ եւ կը պատրաստուէի անձամբ խօսիլ բանաստեղծին հետ, ահա ձեռքս կ'անցնէ անոր արձակ հատորը, հոգեբանական վէպ մը՝ «Որդի Մարդոյ» խորագրով, մէկ կողմ դրած բանաստեղծութիւններու հատորները ամբողջովին կը յափշտակուիմ 359 էջանոց այս հատորով եւ ինչպէս կ'ըսեն «մէկ շունչով կարդացի»: Ամբողջ մանկութիւն մը, հետզհետէ հասունացող պատանեկութիւն մը, սաղիմահայ գաղութին եւ անշուշտ հեղինակին ընտանիքին իւրօրինակ կեանքով, կը ներկայացնեն ինծի նոր Անել մը, եւ ներքեւէ Տօֆոր եթէ ըսեմ թէ կը զարմանամ թէ ինչու նանչցուած էք շատ աւելի որպէս բանաստեղծ երբ նաեւ հոյակապ արձակագիր մըն էք:

1967-ի հրեայ-արաբ պատերազմէն ետք, երբ ամէն անգամ Կազայի մէջ մեր տան գանգը հնչէր, սարսափ մը կը յառաջացներ մեր մէջ, քաղաքական խառն վիճակին պատճառով, մեզ փոխբնութիւն արգելուած էր դուռը բանալ, օտարներու հետ խօսիլ, բայց այդ գանգին՝ թերեւս նախագագումով կամ անհնազանդ գտնուելու հանոյքով, դուռը կը բանամ, երկու անձանօք դէմքեր, կը շտապեմ ծնողքիս ոչ թէ վախով, այլ «վազեցէք եկէք հայերէն կը խօսին»: Մեր հիւրերը Տօֆ. Կարօ Կարապետեանն ու Տօֆ. Ատրիսէ Բարաբաշեանն էին, որոնք դրան վրայ Studio Hrant կարդալով վեր կը բարձրանան, կը միանայ նաեւ հօրաբոլոր ընտանիք. մայրս արդէն ծանօթ տօֆորին, գրադարանէն կը հանէ իր օժիտին մէջ քերած «Պարը Յոյսին» խորագրով բանաստեղծութիւններու գիրքը, որուն հեղինակը այժմ մեր տան մէջ է, եւ կը սկսի գրական ցերեկոյթ մը Տօֆորին ու հօրս՝ երկու օշակնապաշտներու միջեւ:

Սիրելի Տօֆոր, ուրախ եմ որ այսօր առիթը ինծի տրուած է ձեր գործերը ներկայացնելու, այդ օրը 16 Սեպտեմբեր, 1967 մօրս գիրքին վրայ դուք կը մակագրէք՝

Արփիներէն եւ Հրանդին,

յապաղած այլ հաճելի գիտ մը,

Անել

Վերջերս կարդալով ձեր «Որդի Մարդոյ»-ն կը գգամ «յապաղած այլ հաճելի գիտին» գեղեցկութիւնը:

«Եթէ արտաքինը ստիպուած է պահուիլ կեղծիքի շպարին տակ, ներքինը իմա էր», կը գրէ Անել, նկարագրելով իր հոգեվիճակը, եւ կը շարունակէ. «էնպէս անկեղծ անխոցելի ամբողջ մը՝ ուրկէ ոչ ոք կրնար մուտք գործել»: Բնականաբար զարմանալի չի թուիր երբ կը շարունակենք կարդալ. «Ու չհասկցան զիս, ոչ ծնողք, ոչ բարեկամ, ոչ

ուսուցիչ, և գուցե չհետաքրքրուեցան: Մինչ ևս հետզհետե եղայ ներհայեցող, ինքնասուեռ և ապրեցայ մանուկի խոհերուս և աննուան երազներուս աշխարհին մէջ:

Ինչ գիտնար այդ մանուկը թէ իր չհասկցուիլը նամբայ պիտի բանար քանաստեղծելու, և իր «ես»ը որ մանկութիւնն այնքան զօրաւոր կը շնչտուի, օր մը իր «Տեսիլք Դիմովի» քանաստեղծական հատորին մէջ պիտի տայ այսպիսի տողեր.

Ցաւերուն է՛ն սոսկալին՝
 Հոն է ուր եսըդ ցաւի:
 Փոյր չէ այնքան թէ մեռաւ
 Քեզմէ մաս մը որ սէրդ էր
 Անգութ ժայռի մը վրան.
 Եւ կամ ձախող բռնակներ
 Կազմեցին մաս մը շուշին.
 Անոնք քիչ-քիչ ձմռան պէս
 Կը մոռցըին:
 Բայց եսին վրայ արձակած
 Սրբաբերուն՝
 Հետքերը խոր, մինչև վերջ
 Կը մնան հոն՝ վերքի պէս:

Դարձեալ կը կարդանք, թէ մանկութեանը Աննի նաեւ իր ապրելակերպով կամ կեանքի ձեւով կը տարբերէր իր ընկերներէն. բնականական խիստ պայմաններ, ուր որեւէ քանի չէր խնայուեր մանուկները լաւ մեծցնելու ու դաստիարակելու համար, ըլլալով մէկ-հատիկ տղայ գաւալը անշուշտ տարբեր աչքով պիտի նայէին. և իր ծնունդը երկու աղջիկ գաւալէ յետոյ մեծ ուրախութիւն պիտի պատճառէր. ան կը յիշէ թէ ինք միակն էր հայ մանուկներուն մէջ որ հեծանիւ ունէր. սակայն այս բոլորը պիտի չգոհացնէին իր կարծիքով բոլորէն չհասկցուած մանուկը, որ պիտի գտնէր տառապիւն շատ պատճառներ, որովհետեւ ինք հաւատացողն էր հետեւեալ իր խօսքերուն թէ՝ «Տառապանքին մէջ միայն անհատականութիւնները կը մեծնան»: Կամ «Զէ» որ տառապանքը սկսած է այլեւս հոգիիս անհրաժեշտ սնունդը ըլլալ»: Եւ մանուկ հոգին ալեկոծող այդ տառապանքը որ կու գայ շատ ձեւերով և անսպասելի, հեղինակին բով կը գտնէ հետեւեալ ձեւակերպումը. «Տառապանքը երբ գայ, ինքզինք չի քաղատեր իր նախորդին հետ, որովհետեւ միեւնոյն ազնուական հրէշն է»:

Զհասկցուած մանուկ հոգի մը սակայն կը գտնէ իր ընկերը, մէկը, որ ամբողջ գիրքին ընթացքին պիտի ընկերանայ մեր հերոսին. այնպիսի սէր մը, բարեկամութիւն մը այս երկուքին միջեւ, որ կարդալու ատեն կամայ-ակամայ կը ժխտես այն յայտարարութիւնները որ երբեմն կամ բերես յաճախ կ'ունենանք «Բարեկամ չկայ աշխարհի վրայ, բոլորը սուտ է, այսօրուան ընկերդ վաղուան թշնամիդ է»: Իսկ մենք կը կարդանք. «Բայց հետս մեծցուցի մէկը, մտերիմ մը որ միշտ կանգնեցաւ կողքիս, նոյնիսկ երբ բարեկամներ և սիրելիներ դաւանանքին ինծի»: Քանի մը տարիով միայն իրմէ մեծ ժառանգաւոր Աւետիքը ամբողջովին կը գրաւէ չհասկցուած մանուկին հոգին, «Իր տարիքէն աւելի մեծ լրջութեամբ, սակաւխօսութեամբ»: Իր մտածումներուն մէջ է, նոյնիսկ որոշողը, առանց իր գիտնալուն, իր հետ է ամէն տեղ, անոնք կ'եղբայրանան, և ինչպէս տառապանքը կը դառնայ սնունդ մեր հերոսին, Աւետիքին բարեկամութիւնը կը դառնայ աւելի զօրաւոր քան որեւէ ուրիշ բան. և հեղինակը կը գրէ. «Աւետիքը կ'իշխէ իր ամբողջ գորութեամբ»:

Դրոշմաբարոյրներու փոխանակութեամբ սկսած յարաբերութիւնը կը դառնայ մտքերու որոշումներու փոխանակում, և անշուշտ ինչ գիտնալին իր տարիքէն աւելի մեծ լրջութեամբ պատանին ու տարիքէն աւելի տրամութիւն ունեցող միւս պատանին, որ օր մը պիտի դառնային նաեւ՝ գրչակից եղբայրներ... Եւ աւելին ինչ գիտնար ապագայ

բանաստեղծը, ապա սրտաբանը թե պիտի մարգարեանար ըսելով իր ընկերոջ. «Գիտե՞ս դու՞ն ապագային մեծ եկեղեցական պիտի ըլլաս»:

Այսպէս կ'անցնին տարիները ու բանաստեղծ հոգիին մէջ կը նուագուին պատանեկան առաջին սիրոյ լարերը:

Ինձ աստուածավախ, քրիստոնեայ ընտանիքի զաւակ, բարի տղու համբաւ հանած որ զինք նոյնիսկ կը դարձնէ վախկոտ, առաջին անգամ կը տարուի, իր բոյրերէն, միջավայրի աղջիկներէն շատ տարբեր Մարիով որ սանձարձակ էր, տղոց հետ կը խաղար ու կը հայիռէր: Կ'անցնի Մարին անշուշտ ձգելով իր հետքը, եւ Նրիֆով օղափոխութեան մը ընթացքին իր սիրտը կը գրաւէ Գաշըֆըն, որուն տղոց հետ համարձակ փութալով խաղալն է, որ դարձեալ նուագել կու տայ սիրոյ լարերը: Եւ ասկէ վերջ. «Հոգիս սիրահարութիւններու շարք մըն է այսպէս: Ռ՞վ է պատասխանատուն: Արեան ձա՞յնը թէ միջավայրին ազդեցութիւնը: Ուր որ երթամ առանց անոր չեմ կրնար ապրիլ: Սէրերու մէջ վարժուած է սիրտս ապրիլ. եւ եթէ չկան՝ կը ստեղծեմ զանոնք ինծի համար»:

Վերջապէս սկաւտական խումբ եւ առաջին պտոյտ Թէլ-Աւի:

Որքան ալ Թէլ-Աւիւր հեղինակի մօր քացատրութեամբ դժոխք մըն է, «ուր սատանաներ էին կիները եւ վայրն ալ Սողոմ-Գոմոր» սակայն երբ ան առաջին անգամ կ'երթայ Թէլ-Աւիւ, ուր ցուցափեղկերուն մէջ կ'երեւին անձանք՝ գրաւիչ առարկաներ, զովացուցիչներու կոկիկ, գեղեցիկ կրպակներ գրեթէ ամէն ֆայլի, եւ որքան տարբեր են կիներն ու աղջիկները, հեղինակը կը խոստովանի թէ. «Հանելի է այս դժոխքը: Եթէ քուն դժոխքն ալ այսքան հրապուրիչ է, հոն երթալու իմ սարսափը անիմաստ կը դառնայ»:

Հեղինակին առաջին անգամ կը պատկերուի «Կատարեալ Հրէաստան մը», «Ամէն կողմ երրայեւէն, ցուցափեղկերուն եւ խանութներուն վրայ, թերթ ծախող տղոց բերնին մէջ: Երբայական հոտը բռնած է փողոցները»:

Զէյթունէն եկած, երկրի բոյրն ու կարօտը իր հետ բերած, երկրէն հեռու քայց երկրով ապրող գէյթունցիին, նոյն ձեւով հպարտ իր Զէյթունով մեծցած զաւակը հարց կու տայ. «Ռ՞ւր է Հայաստանը: Արդեօք աշխարհի երեսին կա՞յ վայր մըն ալ ուր ամէն մարդ հայերէն խօսի. թերթերը ըլլան հայերէն, ծովը ըլլայ հայ, մարդիկ հայ, մարդիկ հայերէն երգեն, օդը հայ բուրէ եւ բոլոր աղջիկներն ու կիները ըլլան հայեր»:

Այո՛ Տօֆթոր, ճիշդ այդ Հայաստանէն կու գամ եւ հիմա, ուր ամէն մարդ հայերէն կը խօսի, հայերէն կ'երգէ, օդը հայ կը բուրէ, բոլոր աղջիկներն ու կիները եւ տղաներն ալ հայեր են, այսօր այդ Հայաստանը իր թեւերը լայն քացած կը սպասէ ձեզի, ինծի, բոլորիս, անկախութեան դրօշը կը սաւառնի, հպարտ նոյնիսկ իր տառապանքով, եւ հոն տարբեր են կիները, աղջիկներն ու տղաները...

Գոնէ ինծի ժամանակը միշտ եղած է թշնամի, Անելի ամէն մէկ գիրքը կը կարօտի առանձին երեկոյի մը, եւ հիմա կ'ուզեմ ամէն բանի մասին խօսիլ, քայց ո՞ւր եւ ինչպէս տեղաւորել...

Կը հասնին երիտասարդութեան տարիները, եւ դպրոցական շրջանին ընկերներուն կողմէ բանաստեղծ յորջորջուած պատանին 1945-ին կը հրատարակէ քերթուածներու առաջին ժողովածուն՝ «Մութ Ցաւեր», ցաւեր որոնք անպակաս են անհատին, ճիշդ ատոր համար ալ արդէն խորագիրը ունի փաշտականութիւն: Ինչ կայ այնտեղ, որ կեանքին նոր քացուող երտասարդին հանոյքի տեղ ցաւ պատճառէ. քայց հանոյքը ձգեմք հանոյքը սիրողին, իսկ ասդին:

ՄՈՒԹ ՑԱՒԵՐ

*Ու դեռ ցաւեր խեղդամահ պիտի ընեմ բազմաթիւ.
Ցաւեր մանուկ օրերէն որ ինծի հետ են մեծցեր,
Գորշ օրերու արեւին, մայրիներու հեքերուն,
Ձանգակներուն, հովերուն, գիշերներուն անձրեւին:*

Ցաւեր՝ որոնք ոչ ոքի ցարդ ուզեցի ես պատմել,
Ո՛չ մարդերուն այն անարդուն՝ չուրջս ապրող, միամիտ,
Ո՛չ մարդերուն բակեպտիկ, մեծի հովեր հաղած միշտ,
Ո՛չ մարդերուն ինքնարաւ որ կը ղիտեն անտարբեր:

Ցաւեր՝ պղտիկ, անյարիր, սակայն խորունկ, իրական,
Որ լուսթեան հողերուն մէջ յամբօրէն բացուեցան
Անձրեւներէն քիչ առ քիչ երբ աճեցան քովէ քով:

Զրպատմուած մո՛ւթ ցաւեր, որոնք մարդուն հոգիէն
Եթէ պակսին՝ կը մընայ մարդը տխրած ու թերի,
Որոնք մարդուն մէջ մաղուած՝ տարբեր հոգի զայն կ'ընեն:

Այո՛, երբեք չբացակայող ցաւն է որ բանաստեղծին հոգին կը խռովէ:
Անշուշտ ցաւեր միշտ կան՝ տարբեր տեսակի: Այն գեղեցիկ դաշտը ուր առաջին
անգամ սիրոյ բացուեցան այժմ առանց անոր տրտում, իր հետ բացական կը փնտռէ.

«Ոչինչ փոխուած՝ եւ սակայն փոխուած ամէն ինչ արդէն»:

Իսկ սերը՝ ամենախշտող ու հզօր այդ զգացումը կը հասունցայ այն աստիճան, որ

«Եկեղեցին ինձ նորէն կ'ըլլայ հաւատք մը իրմով

Քաղաքն ուր միշտ ան փայլեց լուռ ուխտավայր մը գաղտնի

Անգիտակից բայց ինչեր բաշխեց սերով ան ինձի»:

Անշուշտ ժողովածուն միատեսակ սիրոյ մասին չէ, այլ սերը այնտեղ ողնայարն է
իր բոլոր զգացումներուն, երբ իր հոգիով կ'ուզէ նուէրներ տալ ամենուն, ինչ որ
Աստուած տուած է իրեն.

Ծերուկին՝ յուսադրիչ նայուածք,

Մանուկին՝ գուարթ ապրումներ,

Հիւանդին՝ երկինքներէն ծաղիկներ,

Աղփատին՝ սրտի լայն կտորներ,

սակայն բանաստեղծին աստուածատուր այս զգացումը կը հասնի իր գագաթնակէտին երբ
կ'ուզէ որ իր տունը ըլլայ «Երկնի պատկերն երկրի վրայ»:

Մայրիներու մէջ ամբողջ կ'ուզեմ որ տունն իմ ըլլայ.

Պատուհանէն երեւին ծովուն խաղե՛րը ամէն.

Պարտէզին մէջ թռչուններ ընեն խնջոյք ամէն օր,

Ու տանիքէն աստղերուն խօսիմ հանդարտ ես սէրէն:

Հոգիներուն սիրազեղ կ'ուզեմ որ տունն իմ ըլլայ

Ժամադրավայր մը խաղաղ, ուր չը բեկուէ ոչ ոքի

Նայուածքը մութ սլաքէ, ու ոչ մէկ սիրտ արիւնի.

Լըսուին հեռուէն՝ մատուռին ձեր զանգակները տրտում:

Կ'ուզեմ որ տունն իմ ըլլայ, հարստութեամբն իր ամբողջ,

Ընդունարան հիւրասէր խոր ու դժբախտ սրտերուն,

Տանտիրուհին ուր քալէ բարեժպիտ, օրօրուն:

Մեր տան կըրակը ըլլայ լոյսի կեղրոն մը անվերջ,

Ու հոգիներն ապրին հոն բանաստեղծի կեանքը մեծ:

— Կ'ուզեմ որ տունն իմ ըլլայ երկնի պատկերն երկրի վրայ:

Այս ժողովածուին կը պատկանի Մեռեալ Ծով բանաստեղծութիւնը: Շատեր կը
նուիրեն քերթուածներ իրենց ընկերոջ, բարեկամին, սիրուիին, սակայն այս

բանաստեղծութիւնը իր քաղղատականով կը մնայ եզակի, երբ կարդացի, աւարտած էի «Գիրք Մարդոյ»ի ընթերցումը, իմ վրաս ձգեց այն հզօր ազդեցութիւնը, որոշումի կարեւոր մէկ վայրկեանը, ինչ որ «Մահ ոչ իմացեալ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն»ը, կու տայ, անշուշտ ամէն մէկը իր տեսակին մէջ: Երբ «Որդի Մարդոյ»ն մէջ մեր պատիկ հերոսը կը փորձէ համոզել, արդէն իսկ որոշում առած իր ընկերոջ, չերթալ ետ Պաղտատ, այլիւ ըլլալ սարկաւազ, ապա արեղայ, գէթ այն պատճառով, որ չհեռանան իրարմէ. անմեղ ու քիւրեղ սէր, այս բանաստեղծութեան մէջ հասուն մարդն է որ կը խօսի Մեռեալ Ծովին նման ճնշող, սակայն հասկցող ու գնահատող հոգիին համար անգերազանցելի վեհութեան մը մասին:

Այո՛, մեր գրականութեան մէջ ունինք Լեւոն Շանթի հոյակապ «Հին Աստուածներ»ը, Տիգրան Զեօկիւրեանի՝ «Վանք»ը: Սակայն այս չորս տուննոց բանաստեղծութեան մէջ քոյրորդին տարբեր է պատկերը, հոս կայ հաւատքը թէ մոմը հալելով կը լուսաւորէ, կեանք մը նուիրելով չես մեռնիր, այլ կը հարստանաս: Եւ չնայած բանաստեղծութիւն մը կրնայ տկարանալ նաեւ քաղղատութեան մէջ, այստեղ կը դառնայ կատարեալ պատկեր: Ես հիացած եմ այս փերթումով:

ՄԵՌԵԱԼ ԾՈՎ

Հայր Թորգոմին

*Վանականի մը պէս կոյս, եւ կոյսի պէս ինքնամփոփ
Կը բացուիս մեղմ՝ աչքերուս, սենեակիդ մէջ դուն մինակ,
Անապատի արեւհար հոտ մը նստած փերթուդ:*

*Աղն ու հըրդեհն ամէն օր կը հալածեն կեանքը հոն.
Գիտե՞ն մարդիկ վստահիլ քու ջուրերուդ ծանրօրօր.
Դուն լըրջութիւն կը շընչես պատմուճանէդ կապտադորշ:*

*Բայց քըմայքոտ ու ջղուտ, դուն քեզ յանկարծ կը ժխտես.
Ծանր ու մըռայլ ձեւերէդ, կենսոտելու հետամուտ,
Կու զայ պատկերը ծերին որ կ'ուզէ կեանք մը տոկուն:*

*Հի՛ն Ծով՝ դուն խենթ ու փակուած, յիշէ՛, կեանքին թէ փոխան
Որ մեռցուցած են քու մէջ, դուն՝ հանքային եւ հարուստ
Հըմուտ բըժիշկն ես մարդոց, որոնք հիւանդ՝ քեզ կու գան:*

Անկարելի է որ բանաստեղծին չհետաքրքրէ մահը, վերջ ի վերջոյ իր անմահութիւնն ալ կը կնիւի իր մահուան օրը: Մանաւանդ անոնք կը մնան միշտ չհասկցուած եւ մահը կարծես ձեռով մը կը լուծէ այդ քոյրը:

Հեղինակն իր բոյրերով, հագիւ համոզելով մօրը կը ծպտուի քարեկենդանի առիթով, թուրքէ դիմակներ կը հագուին, եւ մէկական մոմ ձեռքերնին սանդուխներէն իջնելու ատեն դէմքը կը սկսի տաքնալ, մոմէն բռնկած է դիմակը եւ անոր հետ նոյն վիճակին է նաեւ գլուխը. կը կարդանք. «Զիս ազատողը Հուրին էր, կեանքիս ընթացքին ֆանի մը անգամ առիթը ունեցած եմ ըսելու ինքզինքիս, երանի Հուրին այդ օրը զիս չազատէր»: Փաստօրէն ֆանի մը անգամ կրկնած է այդ խօսքը հեղինակը, շատեր կրնան ըսել, քայց եկէ՛ք ընդունինք որ այնքան ալ տանելի տեղ մը չէ այս աշխարհը նուրբ ու զգայուն հոգիի մը համար.

ՄԱՀ

Եկուր, եկո՛ւր ալ հիմա, կազմ ու պատրաստ կը սպասեմ
Արահետին մէջ մինակ, ա՛լ պարտըւած ու անզէն:
Եւ չուշանաս, զի գուցէ աչք մը նորէն լուսաւոր
Բերէ հաճոյք ջիղերուս եւ հոգիիս ծիւ մը նոր:

Բայց ոչ. եկո՛ւր դուն նորէն, արահետէն աւելի
Դըժուար ու դառն է քալել ճամբաներէն քառուղի.
Եկո՛ւր ու տար զիս հիմա, ո՛ւր ալ երթաս դուն զաղտնի,
Թէ դուն ըլլաս կեանք մը նոր եւ կամ դըժոխք մը կըրակ:

Բոլոր ցաւերըս ահա, չղթայ ձանձրոյթ մ'են հիմա
Ուր անկայուն սէրերէն, մարդերուն խեղ աչքերէն.
Թոյնի հեղուկը կ'ընէ հոգիս թըշուառ տարօրէն:

Եկո՛ւր կանուխ, որ մընան իմ գանգատները կիսատ
Եւ բարկութիւնըս լըման: Ո՛ւր ալ տանիս զիս ահա,
Պիտի պոռամ, ու կրկնեմ, թէ ես ինչո՞ւ կեանք տեսայ:

Ինչպէս ամէն երազ չիրականանար, այդ մահն ալ քարեքախտաբար առաջին կանչէն չի գար:

1949-ին լոյս կը տեսնէ «Տեսիլք Դինովի» ֆերթուածներու երկրորդ ժողովածուն, կը զգացուի հասունութիւնը, երբ բանաստեղծը կոչ կ'ընէ.

Հաշտելիլ բոլոր բեկներէն
Ճանչնալ գոյները ամէն»:

Զնայած անոր որ «Կոտրած է սիրտը ճամբորդին» կամ «Սոխակն է լուռ եւ վիշտ մը հի՛մ Կարծես կ'այրէ անոր հոգին»:

Սակայն հասունցած է հոգին, միտքը, կեանքը.

«Այնքան բնիկ'իշ
Մաղուեցաւ ցօղն, այնպէս քարակ-
Ինկաւ համրոյրն իր շրթներէն,
Տարիներու վայրի կարօտն
Երբ այրեցաւ գիշերին մէջ»:

Բնութիւնը կշռող է այս հատորին մէջ, ուր ծառերը կը մայրանան, իրենց նուազն ալ կը դառնայ հեւքը մարդուն, իսկ մարդը բնութեան ամենէն հարազատ պատկերը իր վշտի լեզուով կը լուծուի տիեզերքին մէջ:

Մեծ տեղ ունի նաեւ Երուսաղէմը ֆերթոյին սրտին մէջ. Երուսաղէմը, որուն մայրիներն ուրիշ երգ մը ունին, իսկ նոցիներն ալ՝ սիրտ մը տարբեր: Երուսաղէմ իր ամառով, ձմեռով, աշունով ու գարունով, իր երկինք երկարող աշտարակներով, այդ բոլորը «Կարծես կ'առնեն, բանաստեղծին, տրտում սրտին գոյները թաւ»:

Երուսաղէմ

Ինչպէ՛ս քաղաւ Էնզ առանձին
Ու հեռանալ օտար վայրեր,
Եւ մի՛ գուցէ, անվերադարձ:
Երուսաղէմ՝ թող քեզ տանիմ
Հոգիիս մէջ, քայլերուս հետ.
Թող քեզ պահեմ այնպէ՛ս խորունկ՝
Ապրեցընես որ դուն իմ մէջ
Իմ սէրերուս ու դառնութեանց
Աշխարհը մութ: Ու երբ մոռնամ,
Ճամբուն ծայրին, դէմքդ մոռալ

Եւ սիրտըդ կարծր ու անտարբեր,
Երուսաղէմ՝ մընան կիսատ
Իզձերը իմ. կը քին քայլերն
Իմ երազին. ըլլամ անվերջ
Հուրի կաթսայ եւ խղիւղի խայթ:
Երուսաղէմ՝ ես մա՛սն եմ քու,
Արցունքն աչքիս, վերջին անգամ
Երբ գոյնեցուղ լուռ կը նայիմ:
Երուսաղէմ. Երուսաղէմ:

Սիրոյ զգացումը, այդ ըլլայ բնութեան, ծննդավայրի, սիրած կնոջ քէ ծնողի հանդէպ, Անելի մօտ ունի իր ծանր կշիռը, որուն մէկ կողմը սէրն է, միւսը՝ կեանքը, քանզի «Դատարկ է կեանքը անսէր մարդուն» կ'ըսէ բանաստեղծը:

1955-ին լոյս կը տեսնէ Անելի «Պարբ Յոյսին» բանաստեղծութիւններու երրորդ ժողովածուն:

Դարձնալ տրտում կը սկսի գիրքը, տրտումը բանաստեղծին շատ սիրած բաներէն մէկն է, կորսնցուցած սիրոյ մը ցաւը յստակօրէն կ'երևի այնտեղ, երբ կարգ մը բանաստեղծութիւններու մէջ նոյնիսկ կը հրամայէ որ ան հեռանայ իր մտածումի աշխարհէն: Սիրոյ տարեղարձներ կ'անցնին, ցաւը կը մեծնայ, կը հասունանայ, եւ տառապանքը իր կեանքին ոչ միայն անբաժան այլ նոյնիսկ անհրաժեշտ մասը դարձուցած ինքզինք կ'անուանէ.

«Ես երջանիկ աւերակ

Ու չեմ դժբախտ՝ հակառակ որ դուն ինձմէ տուիր խոյս

— Կեանքի բերամար— հակառակ քեզ այնքան խոր տենչալուս»:

Եւ այսպէս սիրոյ քանի տարեղարձներ, ի գուր յոյսեր, խոցող սէրը բանաստեղծին կ'առաջնորդէ պատրանքներու, ան հոն է առանձին, ուր միասին պիտ' ըլլային, հոն ուր ամէն բան կը յիշեցնէ իրմէ խոյս տուող աղջկան, «Ռ՞ըրկէ կու գաս, ո՞ր կ'երթաս խորախորհուրդ մեղեդի»:

Էհ, Աստուած այնպէս ստեղծած է, որ մէկը պիտի տառապեցնէ, իսկ միւսը այդ տառապանքով ապրի.

ԻՄԸՍ ԵՒ ՈՉ

Վէրքը որ դուն հոգոյս մէջ անգիտութեամբ մը բացիր,

Արդ ես գիտեմ թէ պիտի ալ չըզոցուի յախտեան.

Ի գուր ըլլան յետ այսու իմ փախուստները օրուան,

Վիրակապերը պէս պէս, դեղերն ամէն նորագիտ:

Ջրմեղս երբեք չի մոռնար Արեւը մեծ բացակայ,

Եւ թըռչունն ալ բոյնը իր, գետը իր ծովն հիւրասէր:

Ամեն գիշեր ես ալ քեզ պիտի տենջամ ընդերկա՛ր,
Յիշեմ աչքերըդ խորունկ, քու դիմագիծը տըրտում,
Եւ թաղունելով ես իմ մէջ, մեղուի նըման ծաղկէն ներս

Խըռեմ դունջն իմ աւշախոյզ, մըղուած սէրէն խորիսիսի,
Բաւիղներուն մէջ հոգւոյս որոնելու համար քեզ:
Դուն այնքան իմս ես որքան դուն իմըս չե՛ս քեզ համար:

Հայրենասէր, ազգասէր ընտանիքի գաւակ, մեծցած ու դաստիարակուած Թարգմանչացի մէջ, յայտնի է որ օտարութեան մէջ գրուած քերթուած մըն է երբ կարօտով կը խօսի Հայոց լեզուին մասին, լեզու մը, որ թէեւ ինք ժառանգած է, բայց ան դուրս կու գայ միայն ժառանգութիւն մը ըլլալէ ու կը դառնայ գիտակցութիւն, անհրաժեշտութիւն, սփիւռքի մէջ ազգը կապող ոսկի շղթայ:

LXXXVIII

Քեզ կարօտցած եմ անելի
Քան սիրելի՛ն, ի՛մ հայերէն,
Անմահ լեզու: Գեղեցիկին
Աշխարհներու հետ չեմ փոխեր
Քեզ լաւ ճանչցող, նոյնիսկ քեզ գէշ
Խօսող տըղան: Այրի կընկան
Այծն ես պարարտ, որուն դըրս
Մեծ թագաւորն աչքն իր ազահ:
Դուն այնքան լաւ գիտես կերտել
Մպսնիկներով, քանդակը մեծ
Բարդ հոգիիս. գիտես կարդալ
Փափաքներուս լեզուն խըրթին:
Քո՛ւ բառերով կը նախընտրեմ
Ես աղօթել, քերթել, փըրփրիլ,
Ազգըս ամբողջ երկրէ երկիր
Իրար կապող ոսկի շղթայ:
Թո՛ղ որ խօսի զաւակըս քեզ
Ինծի նըման, ու նախընտրէ
Ուրիշ ամէն բանէ առաջ
Քու ալետր դէմքըդ կայտառ.
Չըխըրտչի ան վատի մը պէս,
Իր սըրտին մէջ քեզ կըրելէ՛
Որպէսզի ես ալ չ՛ամըչնամ
Զայն պահելու խորն հոգիիս:

.....
Քեզ կարօտցած եմ անելի
Քան սիրելի՛ն, ի՛մ հայերէն
Անմահ լեզու: Օրհնեալ ըլլայ
Իր ընդերքէն քեզ դարէ դար
Քիչ-քիչ կերտող ժողովուրդն իմ:

Այո՛, սերունդներ կու գան ու կ'երթան, երկիրներ կը բաժնուին, թշնամիներ կը հաշտուին, սակայն կ'ապրի հայոց լեզուն, 1500ամեայ պատմութիւն ունեցող մեր գրչութիւնը դեռ կը շարունակէ իր մագաղաթեայ ճանապարհը, կու գան հայ

մեծութիւններ իրենց անմահութիւնը հայ գիրին միջոցով կնքելով, բուղբին կը յանձնուին խոհեր, զգացումներ, յուզումներ, սէրեր, ինչպէս նաեւ «տրտմութիւն» եւ իր բարդ կեանքը կրկէսի նմանեցնող բանաստեղծը կ'ուզէ.

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ

Իմ գերեզմանը ըլլայ
Հանգիստի տեղ մ'այնքան պարզ՝
Որքան հոգիս եղաւ բարդ.
Քաղաքէն քիչ մը հեռու,
Առանձնութիւն մ'որում վրայ
Հըսկէ մայրի մը տըրտում:

Այնքա՛ն խաղաղ ըլլամ ես,
Որքան իմ կեանքն էր կըրկէս:
Այցելուններս կարդան
Տապանագրի մը փոխան,
Կեանքը հըսկող մայրիկն,
Եւ այդ շուքին տակ հանգչող
Խորհուրդը խոր հասկընան:

Մահէ առաջ թէ մահէ ետք, գերեզման ըլլայ թէ չըլլայ, մայրիկի մը հսկող շուքին տակ կամ բերեւս հայրենիքի մէջ բարտի մը փափսացող երգին տակ, այդ խորհուրդը հասկցողներ պիտի ըլլան, այդ բարդ կեանքը վերլուծողներ պիտի ըլլան, մանաւանդ որ այդ բարդութեան չափ ալ առատ են բանաստեղծին գործերը եւ վերջին տարիներու փերթուածները կ'ամփոփուին «Ի Մտանել Արեգական» արդէն հասուն տրտմութեամբ փերթուածներու այս ժողովածուին մէջ.

ԽՈՐՇԱՆՔ

Մաստիկ խորշամբ հարկ է ինձ, որ կարեմամբ դիմանալ
Այս մոր ցաւին, ուր սիրոյ լքուածութեան մէջ անճար
Կը չարչարուի իմ հոգին, եւ գիշերներս կ'ըլլամ
Ցերեկներու պէս արթուն, իսկ ցերեկներս անվերէպ

Գիշերներուս մըման մութ: Ատելութեան հարկ ունիմ,
Որ արդ լեցնէ հոգիիս դատարկութիւնն ահարկու.
Մտրակէ սիրտըս անյոյս եւ փայլերուս ալ կեա՛մբ տայ,
Առանց որոյ հոգիիս անբակին մէջ այս մոր,

- Ուր արձագանք կայ միայն հիմ ձայներուն հոգեյոյզ -
Ես կ'ըսպասեմ գալիքին, իբրեւ պարտեալ՝ անձնատուր
Կեանքի այս մութ ուժերուն, անյագ կիրքով որոնք գիս

Հալածեցին միմչեւ վերջ: Ատելութիւն, լեցո՛ւր արդ
Հոգիս դատարկ գոր պարպեց սիրոյ ձեռք մը բարկաճալք.
Անհետացաւ, ու հիմա՝ նոյնիսկ չունի խղճի խալք:

Կը նուագուի սէրը իր բոլոր երանգներով, վեհութիւնով, ազնուութիւնով: Այս հատորին մէջ տեղ գտած են արժանիները, որոնք ամբողջ կեանք մը իր հետ փալած են, հոն է իր մայրը, հայրը, ծննդավայր Նրուսաղէմը, Աշխարհ Հայաստանը, իր «Ուրախութիւն Տրտմախառնը», եւ մանաւանդ Սրբուհին.

ՍՐԲՈՒՀԻՆ

Կա՛յ վերջապէս մէկ հոգի որ ամբողջ կեանքն իր ըրաւ
 Հո՞ծ նըւիրում, սէր անքաւ, եւ փոխարէն պահանջեց
 Երախտամբի ո՛չ մէկ տուրք, ո՛չ ալ լըրում երազի.
 Քալեց կեանքիս մէջ դժուար համդարտութեամբ հեզ ու քաղցր.

Մի՛շտ հասկըցող, մի՛շտ լըռիմ, զոհողութեամբ որ քըմա՛ւ
 Զումեցաւ զոյգ միսկական. շնչառութիւնը որում,
 Զը խանգարեց ո՛չ մէկում: Ու երբ ամոր մեծ հոգիմ
 Երբեմն մո՛յմիսկ խլըրտաց, չը լսուեցաւ ո՛չ մէկ ձայն:

Այլ բարեխմամ, բարեգութ, գգուեց գլուխս կամակոր
 Շոյեց ճակատըս կմնոտտ, մեղմեց հոգիս վշտահար,
 Եղաւ թիկո՛ւմք՝ եւ յոյսիս տկար փարոսն պահեց վառ:

Այդ մէկը արդ՝ ես գատած եմ այն բոլոր միւսներէն,
 Բարձր ու մէկդի՝ կը պատուեմ որպէս կեանքիս սրբուհիմ,
 Ու մի՛միայն ամոր դէմ կը՝ քաշեմ սամձն իմ ԵՍ-իմ:

«Ի Մտանել Արեգական» ժողովածոն կը կարօտի առանձին երեկոյի մը, եւ ես կը խոստանամ ընել ատիկա, չնայած հիմա ալ պատրաստ եմ, բայց չեմ կարծեր թէ իրաւունքը ունիմ Յոբելիական այս հանդէսին առիթով այսֆան երկար ժամանակ խել: Սակայն յանցաւոր կը զգամ երբ չկարդամ գոնէ փոքրիկ հատուած մը «Եղիցի կամք քո» քերթուածէն, գրուած 1988-ի երկրաշարժին առիթով:

Ամէն Կիրակի եկեղեցին շապիկ հագուող տղան մեծցաւ ու ապրեցաւ ամբողջ կեանք մը փայփայելով իր հաւատքն ու Աստուածը, բայց ինչպէս չբողոքէ քննուշ հոգին բանաստեղծին երբ երկրաշարժի աղէտը մեծ խռովեց համայն հայութեան ու աշխարհին սիրտը.

ԵՂԻՑԻՆ ԿԱՄՔ ՔՈ

Քու ըստեղծած անբակիմ՝
 Մեզ մետելէ ետք տակաւիմ
 Կ'ըսպասես որ, ո՛վ Տէր Աստուած,
 Բազկատարած
 Փառք Քե՛զ ըսեմք, անգամ մը եւս
 Յայտնելով Քեզ՝
 Եղիցիմ կամք քո յաւիտեան.
 Եւ ընդունիմք մեր բարիքին
 Համար սարքած մութ չարիքներդ:
 Կը կոտորես թեւերը մեր,
 Եւ տակաւիմ կ'ակընկալես
 Որ բարձրացնեմք զանոմք Քեզի.
 Կը խորտակես ոտքերը մեր,
 Եւ հայրօրէն դեռ կը յուսաս,
 Որ դէպի Քե՛զ քալեմք մօրէն:

Կը ծակծըկես սիրտերը մեր,
 - Եւ ի՞նչ սիրտով - կ'ուզես սակայն՝
 Այդ արիւմած, հազա՛ր կողմէ
 Վիրաւորուած եւ խոցոտուած,
 Ու դատարկուած փա՛կ սիրտերէն՝
 Սէ՛ր մը քաղել:

Կը մետես մեզ անյուսութեամ
 Երաշտի՛ն մէջ, ու կը փնտռես
 Դեռ յուսացող հոգի մը կոյր:
 Հաւատացէ՛ք ինծի կ'ըսես,
 Ու կը փորձես որ մեմք դառնամք
 Անդարձօրէն ալ անհաւատ:
 Կը խոստանաս արքայութի՛ն
 Զարիճներուդ իբր հատուցում.

Այսֆա՛ն չարիք եւ այսֆա՛ն վիշտ,
 Կորաքամակ կըրելէ ետք՝
 Դեռ գիտնովմա՞նք արքայութեամ
 Լոյծ խոստումի մը փոխարէն:
 Ըսէ՛, եթէ Դուն մեր գործած՝
 Ու չը գործած արարքներո՛ւմ
 Համա՛ր է որ մեզ կը պատժես,
 Ի՞նչ է մե՛ղքը սարսափահար՝
 Լեզու չելած հէ՛ք մանուկիմ,
 Լեզուակորոյս խեղճ պառաւիմ,
 Որ կը կեանայ եզերքն արդէ՛ն
 Գերեզմանիմ:
 Այս ի՞նչ գութ է,
 Ո՛վ Տէր Աստուած,
 Հա՛յր բարեգութ,
 Որ շարժումով Բո՛ւ մէկ մատիմ
 Մանուկն անմեղ՝ ո՛րք կը մընայ,
 Ու մանուկներ հազարներով
 Այսպէս յա՛մկարծ՝ ո՛րք կը դառնան.
 Ու մեծ հայրե՛ր եւ մեծ մայրե՛ր,
 Կը վերածուիմ անտէ՛ր, անհա՛ր
 Խըլեակներու. սիրող սիրտե՛ր
 Այլ կը պոկուիմ դեռ իրարմէ:
 Դաժամ մատի մէկ շարժումով
 Կը կործանիմ - արդէ՛ն թիւով
 Անփառունակ - քանի մը հիմ՝
 Կանգնում, գործօ՛ն եկեղեցի:
 Այս ինչ ցասում
 Մեր երկրիմ դէմ,
 Որ տունըդ իսկ՝
 Կը քանդես Դուն:

Մըսուրիմ մէջ մանուկ մը լոկ
Ունէիք Դու՞ն ձմրամ բուֆիմ.
Արդ մեմք ունիմք՝
(Բայց ունի՞ս Դու՞ն),
Բի՛ւր մանուկներ անպատշապար,
Մեռեալ ու ողջ,
Սառած ձիւնիմ,
Քու թոյլատու՛ն աչքերուդ դէմ:

Եւ արդ՝ անհար, ժողովուրդիս
Հետ վշտահար, հարց կու տամ Քեզ՝
Ահեղ խորհուրդ Քահանայիդ.
Միթէ դըժոխքդ երկնային
Աւելի գէշ ու դժուա՞ր է
Տաժանակրիչ, ՝
Քամ դըժոխքն որ մեզի կու տաս
Հիմա կըրել երկրի վըրայ:

Դեկտեմբեր 7, 1988

Սակայն այն տունին մէջ ուր մեծցաւ բանաստեղծը ամէն օր Սուրբ Դիմի կը կարդացուէր ու կը մեկնաբանուէր. անտարակոյս անոր մտքին մէջ պիտի ըլլար թէ Աստուած իր սիրելիները կը փորձէ. եւ ահա՛, Անիլ թողրին կը յանձնէ «Եւ ինձ բազմամեղիս» երկարաշունչ փերուածք, որմէ դարձեալ միայն մասեր պիտի կարդամ.

ԵՒ ԻՆՁ՝ ԲԱԶՄԱՍԵՂԻՍ

Եւ արդ՝
Ի՞նչ երեսով կը դիտեմ Քե՛զ,
Ո՛վ Արարիչ
Ամենակալ,
Էութեանդ դէմ երբ մոլեգի՛մ
Բարբաճեցի. ըսի ի՞նչեք
Զարախորհուրդ,
Ուրամալով
Տըգիտութեամբ մը մեծամիտ,
Քու հայրութի՛ւնդ քարեխընամ,
Եւ գըքառատ ու քա՛նիսիդն
Սէրըդ անհուն:

Ի՞նչքան ալ մեծ ըլլար պատճա՛ռն
Ի՛մ ցասումիս, որքա՛ն ալ շէկ
Կըրակն ըլլար մէջն էութեանս,
Եւ որքան ծա՛նք դեռ ըլլային
Պատուհասներն, ու մահաբեր՝
Տընօրինուած պատի՛ժը այս,
Եւ պատիժներն ամենուրեք,
Ե՛ս՝ իբրեւ մա՛րդ ու արարած՝
Զունիմ երբե՛ք բողոքելու՝
Իսկ իրաւումք.
Որովհետեւ,
Դո՛ւն Արարի՛չ՝ Ե՛ս՝ արարեալ,
Դո՛ւն Հա՛յրը իմ, եւ ես որդի՛,
Որդիդ տըգէ՛տ ու մոլորուն:

Ամօթապարտ՝ կը կենամ դէմդ
Ու կ'աղերսեմ որ այս վերջին
Բարի՛քն ընես Քու ապերա՛խտ
Եւ մեղանչո՛ղ մէկ զաւակիդ:

Ամեներեւի ընթացքէս վերջ,
Թող բորբոքի՛ իմ մէջ անվերջ՝
Յո՛յսը թէ Դո՛ւն գիս վերջապէս
Պիտի մերես.
Զի ըստեղծիչ եւ Հա՛յր ես Դու,
Տիեզերքի՛ն, զաւակներո՛ւդ,
Որոնց մէջ կայ այս ամարժա՛ն,
Այս հայրադա՛ն որդիդ, ո՛վ Տէր:
Պիտի մերես.
Որ կարեմամբ այսուհետեւ,
Փուն աշխարհի մէջէն անցնիլ,
Վընի՛տ հոգւով, խիղճով ամխա՛յթ,
Հասնիլ Քե՛զի
-Նաւահամգի՛ստ Խաղաղութեան: